

УДК 343.622

Є.М. Товмазоваасистент
Кіровоградський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету**ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТІР'Ю
СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ (СТ. 117 КК УКРАЇНИ)
ВІД УМИСНОГО ВБИВСТВА МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ (П. 2 Ч. 2 СТ. 115 КК УКРАЇНИ)**

Статтю присвячено дослідженню проблеми відмежування умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) від умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). Проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, здійснено його порівняльний аналіз зі складом злочину, який передбачає відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини. Обґрунтовано пропозицію щодо необхідності вдосконалення законодавчої конструкції складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, з метою її ефективного застосування на практиці та уникнення проблем відмежування від складу умисного вбивства малолітньої дитини, передбаченого п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

Ключові слова: умисне вбивство, новонароджена дитина, малолітня дитина, відмежування злочинів.

I. Вступ

Останнім часом в Україні спостерігається стабільне зростання кількості злочинів, що вчинюються проти дітей. Це, безперечно, негативне явище, адже порівняно з іншими жертвами злочинів найменші можливості захисту своїх прав і недоторканності мають саме діти. Коли суспільство не відчуває необхідності посилити захист дітей і не забезпечує його, майбутнє стає небезпечним. У зв'язку із цим особливою актуальністю набуває розроблення нового та вдосконалення чинного законодавства щодо захисту прав дітей, насамперед права дитини на життя.

Женевська декларація прав дитини 1924 р. уперше наголосила на тому, що діти внаслідок їхньої фізичної та розумової незрілості потребують спеціальної охорони й піклування, зокрема відповідного правового захисту, як до, так і після народження. Одним із заходів, спрямованих на реалізацію цього положення та захисту життя дитини від протиправних посягань, є ст. 117 у чинному Кримінальному кодексі України, яка визначає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини [1, с. 53].

Різні аспекти кримінальної відповідальності за види вбивств з обставинами, що пом'якшують покарання, зокрема за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені в галузі кримінального права, як: М.І. Бажанов, А.В. Байлов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Бородин, В.К. Грищук, М.І. Загородников, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, М. І. Мельник, В.Д. Набоков, В.О. Навроцький,

Л.А. Остапенко, А.А. Піонтковський, О.М. Попов, О.Л. Старко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, М.Д. Шаргородський, О.В. Шевченко та ін. Однак, незважаючи на їх наполегливу роботу, лишається нерозв'язаною низка проблем щодо кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) та відмежування його від умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України).

II. Постановка завдання

Притягнення до кримінальної відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після пологів часто на практиці спричиняє труднощі під час кваліфікації злочинів та винесенні вироку в суді у зв'язку зі складністю тлумачення деяких понять і положень цього складу. У юридичній літературі також немає єдиного підходу щодо тлумачення цієї норми.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). Однак новонароджена дитина одночасно є малолітньою, а тому виникає проблема щодо кваліфікації умисного вбивства новонародженої дитини через деякий час після пологів.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі сучасної правової доктрини, чинного кримінального законодавства, правозастосовчої та судової практики проаналізувати склади злочинів, передбачені ст. 117 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, на підставі здійсненого аналізу виокремити специфічні ознаки, які допоможуть відмежувати умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини від кваліфікова-

ного виду умисного вбивства – умисного вбивства малолітньої дитини.

III. Результати

У ст. 117 КК України закріплено відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини у вигляді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на той самий строк. Для відмежування цього складу злочину від умисного вбивства малолітньої дитини в межах цієї наукової розвідки доцільно розглянути елементи складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України.

Об'єктом вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є життя новонародженої дитини. Отже, потерпілим від цього злочину може бути лише власна новонароджена дитина матері, а тому дуже важливо вирішити питання про початок життя людини, з якого починається її кримінально-правова охорона.

Питання про початок людського життя є дискусійним у науці кримінального права. Так, ще на початку ХХ ст. російський юрист В. Набоков зазначав, що моментом народження слід вважати початок пологів, але при цьому дослідник не трактує його як фізіологічний початок (наприклад, поява болю), а наголошує на моменті появи будь-якої частини тіла дитини назовні. Саме відтоді поняття плоду змінюється поняттям людини [2, с. 114].

Кожна дитина має право на життя з моменту визнання її живонародженою і життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [3, ч. 1 ст. 6]. Більшість науковців вважають, що початковим моментом життя людини є початок фізіологічних пологів. Це свідчить про те, що життя ще не народженої дитини в період вилучення її з організму матері вже перебуває під кримінально-правовою охороною й намір умертвити дитину під час пологів слід визнавати вбивством. Слушною із цього приводу є позиція Р. Шарапова, який зазначає, що дійсний початок життя й початок його кримінально-правової охорони не збігаються, тому критерії живонародженості, які закріплені в медичній інструкції, є оціночним показником того, що за медичним підходом немовля дійсно народилося живим, а за юридичним – воно було і є вже в процесі пологів суб'єктом права на життя [2, с. 114–115].

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, характеризується такими ознаками: а) діяння, яке полягає у вчиненні посягання на життя новонародженої дитини; б) наслідку у вигляді настання біологічної смерті новонародженої дитини; в) причинного зв'язку між зазначеними діяннями та наслідком. Своєю чергою, посягання на життя новонародженої дитини може бути здійснене як активною формою поведінки (дією), так і пасивною формою поведінки (бездіяльністю).

Вбивство шляхом дії може полягати в безпосередньому фізичному впливі на організм новонародженої дитини (нанесення ударів у життєво важливі органи, здавлювання шиї тощо), а також зумовлювати такий вплив через будь-які чинники зовнішнього середовища (дія високої чи низької температури, електроструму, отрути, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів тощо). Бездіяльність, як спосіб посягання на життя новонародженої дитини, виявляється в тому, що винна особа (мати новонародженої дитини) не вчиняє дій, які б відвернули настання смерті потерпілого (новонародженої дитини), хоча в конкретній ситуації вона могла й повинна була такі дії вчинити (наприклад, відмова від годування тощо).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину є час вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Так, відповідно до Закону, вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК України, обмежене певним проміжком у часі: під час пологів або відразу після пологів. Водночас, обмежуючи вчинення цього злочину певним проміжком часу, законодавець не конкретизує його, що спричиняє труднощі на практиці, а також призводить до дискусій серед науковців. Так, С. Бородін вважає, що в разі, коли мати почала годувати дитину, цей період слід вважати завершеним [4, с. 178]. Заслугує на увагу позиція деяких учених, які вважають, що, оскільки в медичній практиці новонародженою вважають дитину до досягнення нею одного місяця, то вбивство матір'ю дитини до досягнення цього віку потрібно кваліфікувати за ст. 117 КК України [5, с. 411].

Суб'єктивна сторона складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини розглядає психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння. Вона характеризується прямим або непрямим умислом. Психічне ставлення особи при вчиненні цього злочину характеризують такі особливості: 1) його вчинення зумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю й пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (зокрема сімейним конфліктом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-побутовими негараздами); 2) тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку із чим вона є обмежено осудною [6, с. 284].

Отже, для наявності в діях особи складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, необхідно встановити, що мати новонародженої дитини перебувала в особливому, зумовленому пологами, психічному й фізіологічному стані, який послаблює її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Слід також зауважити, що в назві та диспозиції ст. 117 КК України немає вказівки на

наявність особливого психофізіологічного стану жінки як обов'язкової ознаки складу злочину, що спричиняє певні проблеми під час застосування цієї статті на практиці. Відсутнє також посилання на особливий психофізичний стан жінки-породіллі під час пологів або відразу після пологів і в Постанові Пленуму Верховного суду України "Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи" від 7 лютого 2003 р. № 2 щодо застосування ст. 117 КК України [7].

Щодо суб'єкта вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, то ним може бути лише мати новонародженої дитини, яка є осудною й на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку. Отже, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 117 КК України, – спеціальний.

У результаті кримінально-правового аналізу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини можна зазначити, що потерпілим від цього злочину може бути лише власна новонароджена дитина матері. Однак виникає запитання: чому законодавець виокремив цей злочин в окремий склад, адже можна було б кваліфікувати зазначені дії за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України (як умисне вбивство малолітньої дитини)? Для того, щоб відповісти на це запитання, спробуємо відмежувати склад злочину, передбачений ст. 117 КК України, від кваліфікованого виду умисного вбивства – умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України).

Варто зауважити, що обидва склади злочини належать до умисних вбивств та посягають на найцінніше благо – на життя людини. Суспільна небезпечність умисного вбивства полягає в тому, що при його вчиненні відбувається свідоме посягання на життя іншої людини, яке, відповідно до ст. 3 Конституції України, визнається найвищою соціальною цінністю.

Однак, незважаючи на єдність об'єкта посягання, суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 117 КК України, за ступенем суспільної небезпеки належить до злочинів середньої тяжкості (відповідно до ч. 3 ст. 12 КК), тоді як умисне вбивство, передбачене п. 2 ч. 2 ст. 115 КК, є особливо тяжким злочином [1, с. 9].

Відповідно до класифікації умисних вбивств, яка існує в теорії кримінального права, вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини належить до виду умисних вбивств з обставинами, що пом'якшують покарання. Це зумовлено не винятковим ставленням держави до новонародженої дитини, яка фактично ще не набула певного статусу в суспільстві, а часом вчинення злочину – під час пологів або одразу після них) та такою ознакою суб'єкта злочину як особливий психоемоційний стан жінки-породіллі.

Однак слід зазначити, що особливий психоемоційний стан жінки не є обов'язковою конструктивною ознакою цього складу злочину (він чітко не прописаний у диспозиції ст. 117 Кримінального Закону), але, незважаючи на це, презюмується в кожному випадку вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини [2, с. 129].

Наступна відмінність умисного вбивства та вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини полягає в об'єктивній стороні. Так, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, характеризується: а) діянням, що полягає в посяганні на життя іншої людини (новонародженої дитини); б) наслідком у вигляді настання біологічної смерті потерпілого (новонародженої дитини); в) причинного зв'язку між діянням та наслідком. Своєю чергою, посягання на життя новонародженої дитини може бути здійснене як активною формою поведінки (у формі дії), так і пасивною формою поведінки (у формі бездіяльності). Такі самі ознаки характерні й для об'єктивної сторони умисного вбивства малолітньої дитини.

Факультативні ознаки об'єктивної сторони умисного вбивства малолітньої дитини (місце, час, спосіб, знаряддя, засоби, обстановка його вчинення) не впливають на кваліфікацію діяння за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України. На відміну від зазначеного, вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за чинним законодавством України обмежене певним проміжком часу: під час пологів або одразу після пологів.

Між умисним вбивством та вбивством матір'ю своєї новонародженої дитини існують також деякі відмінності в суб'єктивній стороні. Умисне вбивство може бути вчинене з прямим умислом, коли винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті іншої людини й бажає її настання, або з непрямым умислом – коли винний хоча й не бажає настання смерті іншої людини, але свідомо припускає її настання. Питання про умисел у цьому разі необхідно вирішувати, зважаючи на сукупність усіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного й потерпілого, що передувала події, їхні стосунки. Якщо винний діяв з умислом на вбивство, то тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має [7, п. 22].

Суб'єктивна сторона складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини розглядає психічне ставлення суб'єкта

до вчиненого діяння. Так, у кримінально-правовій науці сформоване певне положення щодо кримінально-правової оцінки дій винної особи, згідно з яким такі дії підлягають кваліфікації за ст. 117 КК України, якщо під час вчинення вбивства своєї новонародженої дитини мати перебувала в особливому психічному й фізіологічному стані, який послаблює її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Саме наявність такого особливого психофізіологічного стану жінки під час пологів або відразу після них, за якого вона неспроможна в повній мірі розуміти характер своїх дій та керувати ними, зумовлює зменшену суспільну небезпечність цього злочину порівняно з умисним вбивством, передбаченим п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України. Однак ні в назві статті, ні в диспозиції прямо не зазначено особливий психофізіологічний стан як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України, що спричиняє певні проблеми під час застосування зазначеної норми на практиці.

При з'ясуванні такого стану зазвичай беруть до уваги такі характерні особливості: по-перше, вчинення цього злочину зумовлене емоційною напругою, викликану вагітністю й пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (страхом або соромом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-побутовими проблемами); по-друге, такий тимчасовий психічний розлад послаблює здатність жінки усвідомлювати дії та керувати ними, у зв'язку з чим вона є обмежено осудною [6, с. 284].

Істотна відмінність між ст. 117 та ст. 115 КК України полягає в суб'єкті злочину. Суб'єктом зазначених видів умисних вбивств є фізична осудна особа, яка до вчинення злочину досягла 14-річного віку. Але у випадку вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини ним може бути лише мати новонародженої дитини. Отже, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 117 КК України, – спеціальний. Співучасники у вбивстві матір'ю своєї новонародженої дитини несуть відповідальність за ст. 27 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України (за відсутності інших кваліфікуючих ознак), бо ті обставини, на підставі яких пом'якшується відповідальність матері, на них не поширюються.

IV. Висновки

Враховуючи вищесказане, можна зробити такий висновок: для розмежування умисного вбивства малолітньої дитини та умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини слід звернути увагу на психічне ставлення особи при вчиненні цього злочину. Так, психічне ставлення матері до вбивства своєї новонародженої дитини зумовлене емоційною напругою, викликану вагітністю й пологами та психічними процесами, що їх супроводжували; тимчасовий психічний

розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку із чим вона вважається обмежено осудною. Такий стан жінки-породіллі презюмується в кожному випадку вчинення цього злочину. Однак, він не є обов'язковою конструктивною ознакою його складу, а тому кримінальній відповідальності за ст. 117 КК України може підлягати також жінка, яка не перебувала фактично в такому стані під час вбивства своєї новонародженої дитини.

Отже, на сьогодні конструкція ст. 117 КК України дає змогу кваліфікувати дії винної особи незалежно від того, перебувала жінка на момент вчинення вбивства в особливому психічному стані або ні. Визначальним для кваліфікації є момент вчинення вбивства, який чітко закріплений у Кримінальному кодексі – під час пологів або відразу ж після них.

На нашу думку, з метою правильної кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини та уникнення проблем відмежування цього складу злочину від умисного вбивства малолітньої дитини на практиці в тексті ст. 117 КК України необхідно закріпити таку важливу ознаку, як наявність психопатичного стану або психічного розладу, який послаблює можливість матері усвідомлювати свої дії та керувати ними під час скоєння злочину, що й зумовлює обмежену осудність матері. Відповідні зміни потрібно внести також до Постанови Пленуму Верховного суду України "Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи" від 7 лютого 2003 р. № 2.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 15 жовтня 2013 р.). – Х. : Одиссей, 2013. – 232 с.
2. Остапенко Л. Правова оцінка причетності до вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини / Л. Остапенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 6. – С. 128–131.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 930. – Ст. 142.
4. Бородин С.В. Преступления против жизни / С.В. Бородин. – М. : Юристъ, 1999. – 356 с.
5. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / Ю.В. Александров [та ін.] ; ред. С.С. Яценко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2002. – 966 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / А.М. Бойко [та ін.] ; ред. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К. : Каннон, 2001. – 1104 с.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37–41.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2014

Товмазова Е.Н. Разграничение умышленного убийства матерью своего новорожденного ребёнка (ст. 117 УК Украины) и умышленного убийства малолетнего ребёнка (п. 2 ч. 2 ст. 115 УК Украины)

Статья посвящена исследованию проблемы разграничения умышленного убийства матерью своего новорожденного ребёнка (ст. 117 УК Украины) и умышленного убийства малолетнего ребёнка (п. 2 ч. 2 ст. 115 УК Украины). Проанализированы объективные и субъективные признаки состава преступления, предусмотренного ст. 117 УК Украины, а также осуществлен сравнительный анализ с составом преступления, который устанавливает ответственность за умышленное убийство малолетнего ребёнка. Аргументировано предложение о необходимости усовершенствования законодательной конструкции состава преступления, предусмотренного ст. 117 УК Украины, с целью её эффективного применения на практике и избежания проблем разграничения с составом умышленного убийства малолетнего ребёнка, предусмотренного п. 2 ч. 2 ст. 115 УК Украины.

Ключевые слова: умышленное убийство, новорожденный ребёнок, малолетний ребёнок, разграничение преступлений.

Tovmazova Y. Distinguish of the newborn child murder by his mother (Article 117 of the Criminal Code of Ukraine) and the minor child murder (paragraph 2 of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine)

Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924 first highlighted the fact that children due to their physical and mental immaturity, needs special safeguards and care, including appropriate legal protection before as well as after birth. One of the measures aimed at implementing this provision and life protection from unlawful acts is the Article 117 of Criminal Code of Ukraine. It imposes liability for newborn baby murder by his mother.

Prosecution of criminal responsibility for the newborn child murder by his mother during birth or immediately after birth causes difficulties in the classification and sentencing in court due to the complexity of the interpretation of certain terms and provisions of this composition. There is no unity in the legal literature on the interpretation of this provision.

Criminal legislation of Ukraine also provides responsibility for the minor child murder (Section 2, Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine). However, a newborn baby at the same time is also a minor, and therefore there is a problem regarding the qualifications murder of a newborn baby shortly after birth.

This article is devoted to the problem of distinguishing of the newborn child murder by mother (Article 117 of the Criminal Code of Ukraine) and the minor child murder (item 2 of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine).

The author briefly analyzes the objective and subjective elements of crime under Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine. It is given its comparative analysis with the offense, which includes responsibility for the minor child murder. It is highlighted specific features by which you can distinguish newborn child murder by his mother and minor child murder based on the comparative analysis. It is also given reasonable proposal on the need to improve the legal structures of the crime under Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine, for its effective application in practice and to avoid problems of separating the composition of the minor child murder, provided item 2 of Part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: murder, newborn, minor child, distinguishing crimes.